

велел впускать наверх. Ульяна Петровна вылила целый стакан клюквенного соку батюшке на лицо. Томанди схватил за руку ее и вывел в другую комнату. — «Мне Пульхерия Ивановна приказала». Томанди топнул и закричал: «Вам? Я не знаю Вашей Пульх[ерии] Ив[ановны]. Вон идите, и чтобы я Вас не видел».

Батюшка скончался во 2 часу пополудни 21-го декабря. 5 суток страдал. Его семь, а иногда и одиннадцать человек переворачивали с боку на бок и с одной постели переносили на другую. Скончался он в своей спальне. Анюта, Аннушка, Томанди и еще одна прачка были при кончине его. Нас Томанди не пустил, мы были внизу, когда по нем заплакали. Его перенесли на ковре в ту комнату, где зеленым сукном пол обит. Там он лежал мертвый. А похоронили друга нашего с приезда возле церкви. Когда он лежал на столе, тетушка заботилась о том, как мы плачем, кто больше плачет, и о том, что ей дурную ветчину прислал Петр Васильевич.

Простившись с мертвым, мы выехали. Томанди и Шеффер вывезли и меня насильно из Туровки. Хотелось мне лично погребти друга моего, но не дали.

Вот последние минуты доброго отца, доброго мужа, доброго сына, доброго брата, доброго соседа, веселого товарища в обществе, образованного, воспитанного человека, красавца, имевшего 48 лет от роду.

Печальное письмо мое удовлетворит, я думаю, Вашему любопытству как любопытству любящего друга. Уже в Секиренцах не будут кричать с радостью: «Андрей Иванович едет!». Андрей Иванович лежит теперь возле Туровской церкви, в пяти аршин длины и в 4 ширины могила над ним. Не менее жаль друзей его; им долго скучать надобно. Потеря невознаградимая.

Одна только любовь моя к Вам принудила меня писать к Вам это ужасное для сердца письмо.

Завтра буду и другим писать. Целую Вас, друг мой дядинька.

Ник[олай] Маркевич.

Центральний державний історичний архів України в м. Києві. Ф. 1475. Оп. 1. Спр. 2026. Арк. 3–10 зв. Друкується вперше.

Дата надходження статті до редакції: 29.05.2019.

Андрій Шаповал

ORCID iD 0000-0003-1188-5142

УДК 930.253:82-6:929(477) (Абрамович Д.І.)

DOI: 10.28925/2524-0757.2019.1.14

СПІВПРАЦЯ Д.І. АБРАМОВИЧА З ВСЕУКРАЇНСЬКОЮ АКАДЕМІЄЮ НАУК ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЕПІСТОЛЯРНИХ ДОКУМЕНТІВ

У статті на основі аналізу епістолярної спадщини українських вчених відображена наукова співпраця історика літератури і мови, археографа та палеографа Д.І. Абрамовича з Всеукраїнською академією наук. Джерелом дослідження стали епістолярні документи українських вчених Д.І. Абрамовича, С.Ю. Гаєвського, О.А. Назаревського, В.М. Перетця й К.В. Харламповича, що збереглися у фондах Інституту рукопису та Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Особливу увагу звернено на діяльність Д.І. Абрамовича в Комісії давнього українського письменства Всеукраїнської академії наук. Висвітлена наукова співпраця Д.І. Абрамовича з Товариством дослідників української історії, письменства та мови у Ленінграді, Комісією для складання біографічного словника діячів України Всеукраїнської академії наук, Всенародною бібліотекою України і журналом «Україна».

Ключові слова: Д.І. Абрамович, В.М. Перетц, епістолярні документи, наукова співпраця, філологія, Всеукраїнська академія наук.

Andrii Shapoval

D. I. ABRAMOVYCH'S COOPERATION WITH ALL-UKRAINIAN ACADEMY OF SCIENCES THROUGH THE PRISM OF EPISTOLARY DOCUMENTS

The article presents scientific cooperation of a literature and language historian, an archeographer and paleographer D. I. Abramovych with All-Ukrainian Academy of Sciences according to the analysis of the epistolary heritage of Ukrainian scientists. Epistolary documents of the Ukrainian scientists D. I. Abramovych, V. M. Peretts, S. Yu. Gaievskiy, O. A. Nazarevskiy and K. V. Kharlampovych have become the source of the research that are stored in funds of the Institute of Manuscripts and the Institute of Archival Studies of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky. The special attention is paid to D. I. Abramovych's activity in the Commission of Ancient Ukrainian Writing of the All-Ukrainian Academy of Sciences. Cooperation of the scientist with other institutions of All-Ukrainian Academy of Sciences, such as Society of Researchers of the Ukrainian History, Literature and Language in Leningrad, the Commission of All-Ukrainian Academy of Sciences for Drawing up the Biographic Dictionary of Figures of Ukraine, National Library of Ukraine is displayed. Letters open close professional cooperation of D. I. Abramovych with such outstanding Ukrainian scientists as V. M. Peretts, M. S. Grushevskiy, O. A. Nazarevsky, P. M. Popov, K. V. Kharlampovych. Activity of the Ukrainian scientists was directed to a research and the academic publication of works of ancient Ukrainian literature. Further studying of epistolary documents will allow to open more widely activity of the Ukrainian philologists in institutions of All-Ukrainian Academy of Sciences.

Key words: D. I. Abramovych, V. M. Peretts, epistolary documents, scientific cooperation, philology, All-Ukrainian Academy of Sciences.

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2019

© Шаповал А., 2019

Дослідження епістолярної спадщини українських учених, зокрема дослідника давньої української літератури, академіка Петербурзької (з 1914) та Всеукраїнської (з 1919) академії наук Володимира Миколайовича Перетця (1870–1935), літературознавця й церковного діяча Степана Юхимовича Гаєвського (1876–1975), літературознавця і бібліографа Олександра Адриановича Назаревського (1887–1977), історика і краєзнавця, члена-кореспондента Російської (з 1916) та академіка Всеукраїнської (з 1919) академії наук Костянтина Васильовича Харламповича (1870–1932) дає можливість розширити знання про діяльність та наукову творчість вітчизняних філологів наприкінці XIX — у першій третині XX ст. Одним із найавторитетніших представників філологічної науки цього періоду був історик української та російської літератур і мов, літературознавець, археограф, палеограф, член-кореспондент Російської академії наук (з 1921) Дмитро Іванович Абрамович (1873–1955), який досліджував пам'ятки давньої української літератури, а у 20–30-ті роки XX ст. активно співпрацював з науковими установами Всеукраїнської академії наук (далі — ВУАН).

У фонді Інституту рукопису Національної академії наук імені В.І. Вернадського (далі — ІР НБУВ) № X «Всеукраїнська академія наук (ВУАН)» відклалися листи Д.І. Абрамовича та С.Ю. Гаєвського, які вчені, як позаштатні співробітники Комісії давнього українського письменства ВУАН, протягом 21 вересня

1929 р. — 15 лютого 1931 р. надсилали голові Комісії, академіку ВУАН В.М. Перетцю, а також листи Д.І. Абрамовича до члена цієї Комісії Павла Миколайовича Попова (1890–1971) за 14 травня 1930 р. — 9 листопада 1931 р. У фондах ІР та Інституту архівознавства (далі — ІА) НБУВ зберігаються листи В.М. Перетця до неодмінного секретаря ВУАН і голови Історично-філологічного відділу ВУАН Агатангела Юхимовича Кримського (1871–1942) й вченого секретаря Історично-філологічного відділу ВУАН Сергія Олександровича Єфремова (1876–1939), а також листування В.М. Перетця з вченим секретарем Комісії давнього українського письменства ВУАН О.А. Назаревським, де, крім іншого, йдеться про діяльність Д.І. Абрамовича. В ІР НБУВ (ф. X) містяться листи К.В. Харламповича, надіслані протягом 1929–1931 рр. до літературного критика та публіциста, голови Комісії для складання біографічного словника діячів України ВУАН Михайла Михайловича Могилянського (1873–1942), у яких відображена співпраця Д.І. Абрамовича з цією Комісією.

Аналіз епістолярних документів дає змогу реконструювати співпрацю Д.І. Абрамовича з установами ВУАН, яку лише фрагментарно відображено у декількох публікаціях (Василук О.Д., 2010. С. 5–9; Зозуля С.Ю., 2008. С. 27–35; Каран Д., 2004. С. 188–204; Корнієнко В., 2015. С. 303–316; Кречотень В.І., 1991. С. 270–278; Чернухін Е.К., 2007. С. 275–291; Шаповал А.І., 2016. С. 668–683; Його ж, 2018. Вип. 25 (28). С. 73–82).

Отже, **метою цієї статті** є висвітлення діяльності Д.І. Абрамовича в установах ВУАН

та наукової співпраці вченого з цими інституціями на основі аналізу епістолярної спадщини вчених ВУАН.

Перш ніж вдатися до реконструкції співпраці Д.І. Абрамовича з установами ВУАН, наведемо основні віхи життя та діяльності вченого.

Народився Д.І. Абрамович 7 серпня 1873 р. у м. Гулевичі (нині — с. Гулівка Ковельського р-ну Волинської обл.) в сім'ї священника. Закінчив Мелецьке духовне училище, Волинську духовну семінарію і Санкт-Петербурзьку духовну академію (1897).

Навчаючись в Санкт-Петербурзькій духовній академії, написав першу свою наукову працю «До питання про джерела Нестерова «Життя преподобного Нестора Печерського», яка стала основою його магістерської дисертації «Дослідження про Києво-Печерський патерик як історико-літературну пам'ятку» (1902). Д.І. Абрамович протягом багатьох років досліджував Києво-Печерський патерик, а у 1911 р. завдяки зусиллям вченого було здійснено наукове видання пам'ятки під егідою Археологічної комісії Санкт-Петербурзької академії наук.

Закінчивши Санкт-Петербурзьку духовну академію, Д.І. Абрамович, як професорський стипендіат кафедри російської та старослов'янської мов цієї академії, продовжив філологічне навчання у Санкт-Петербурзькому університеті й Археологічному інституті, де слухав лекції О.О. Шахматова, О.І. Соболевського, О.М. Веселовського, В.І. Ламанського та ін. Отримавши ґрунтовну філологічну освіту, Д.І. Абрамович викладав історію російської літератури і мови, старослов'янську мову, палеографію у середніх та вищих навчальних закладах. Так, протягом 1903–1909 рр. він очолював кафедру російської та старослов'янських мов Санкт-Петербурзької духовної академії, звідки його за розпорядженням Святійшого Синоду було звільнено за політичну неблагонадійність і політично-шкідливі спрямування у викладанні історії російської літератури. Далі Д.І. Абрамович викладав на Вищих (Бестужевських) жіночих курсах (1909–1919), Вищих педагогічних курсах Товариства експериментальної педагогіки (з 1919), у Петроградському (Ленінградському) державному університеті (1919–1927), Археологічному інституті (з 1920), Смоленському педагогічному інституті (1939–1941) й Вільнюському державному університеті (1945–1955).

Упродовж 1910–1927 рр. Д.І. Абрамович працював у Рукописному відділенні Публічної бібліотеки в Санкт-Петербурзі (Ленінграді) на посадах помічника завідувача читальним залом (1910–1911), старшого помічника бібліотекаря (1911–1917), бібліотекаря (1917–1920), завідувача Рукописним фондом і головного бібліотекаря (1920–1927).

З 1919 р. учений — дійсний член Науково-дослідного інституту порівняльної історії мови й літератури Заходу та Сходу при Петроградському (Ленінградському) державному університеті, де він був керівником груп слов'янсько-візантійської та російської літератури XIX ст.

Д.І. Абрамович досліджував питання історії української та російської літератур, історії української й російської мов, старослов'янської мови, палеографії, джерелознавства, історії філологічної науки тощо. Він є автором близько 200 наукових праць.

У 1921 р. Д.І. Абрамовича обрано членом-кореспондентом Російської академії наук по Відділенню російської мови і словесності. Вчений також був дійсним членом Товариства шанувальників давнього письменства та Російського бібліологічного товариства.

У 1927 р. Д.І. Абрамовича заарештували за звинуваченням у приналежності до підпільної контрреволюційної монархічної організації та засудили терміном на п'ять років. Свое покарання вчений відбував у Соловецькому таборі особливого призначення («Кремль»), розташовувався на території кремля Соловецького монастиря, де виконував обов'язки вчителя школи (1927), що діяла всередині кремля Соловецького монастиря, та вченого-хранителя історико-археологічного відділу музею Соловецького товариства краєзнавців (1927–1928). Навесні 1928 р. Д.І. Абрамович був звільнений з обмеженням у правах.

З утворенням ВУАН Д.І. Абрамович активно співпрацював з установами Історико-філологічного відділення української академії. У 1921 р. він разом з В.М. Перетцем, В.І. Вернадським, А.Я. Лященком та іншими вченими став засновником (членом-фундатором) Товариства прихильників (з 1923 р. — дослідників) української історії, письменства та мови, що в 1923 р. увійшло до складу ВУАН на правах спеціальної наукової комісії для виконання наукових доручень у Петрограді (Ленінграді). У рамках роботи Товариства Д.І. Абрамович досліджував історію давнього слов'яно-руського прологів України та Росії й листування українських діячів XIX ст. Учений підготував і виголосив низку наукових доповідей на засіданнях членів Товариства, як-от: «Кутейнинське видання 1637 р. «Історії про Варлаама та Йоасафа» (1924), «Загадкове свідоцтво про переклад «Історії про Варлаама та Йоасафа» з індійської мови» (1925), «Листування М.І. Костомарова з А.Д. Блудовою» (1926), «Повість про Варлаама та Йоасафа в перекладі князя А.М. Курбського» (1927).

Д.І. Абрамович співпрацював й з науковим журналом «Україна», який протягом 1924–1932 рр. виходив як орган Історичної секції ВУАН під загальною редакцією голови секції, академіка

ВУАН М.С. Грушевського. На шпальтах цього українознавчого часопису вчений опублікував дві статті: «З листування М.І. Костомарова з графинею А.Д. Блудовою» (1926 р. Кн. 5) і «З листування М.П. Драгоманова з О.С. Суворіним» (1927 р. Кн. 4), які було вміщено до розділу журналу «Матеріали з громадського і літературного життя України XIX та початків XX ст.», та низку рецензій.

Цікаво, що гонорар за публікацію статей у журналі «Україна» Д.І. Абрамович отримав уже перебуваючи у Соловецькому таборі. У фонді № X ІР НБУВ зберігаються листи авторів статей часопису «Україна», серед яких відклялися і дві листівки Д.І. Абрамовича, які він надіслав 29 грудня 1927 р. і 5 березня 1928 р. із Соловків до Києва, сповіщаючи редакцію «України» про отримання гонорару та відбитків статей. Тут же вказано зворотню адресу (наведемо мовою оригіналу): «С[оловецкий] Л[агерь] О[собого] Н[азначения], I Отдел[ение], 7 р[яд], Музей С[оловецкого] О[бщества] К[раеведов]» (ІР НБУВ. Ф. Х. Од. зб. 15427. Арк. 1 зв.).

Відбувши заслання на Соловках, Д.І. Абрамович оселився в Ніжині, де працював співробітником Центральної бібліотеки міста. Облаштувавшись в Україні, Дмитро Іванович поновив співпрацю з ВУАН. З листів академіка ВУАН К.В. Харламповича, який теж не оминув репресій і після заслання мешкав у Ніжині (у березні 1929 р. він був ще й позбавлений звання дійсного члена ВУАН), до очільника Комісії для складання біографічного словника діячів України ВУАН М.М. Могилянського знаємо, що Д.І. Абрамович досить активно співпрацював з цією комісією. Через К.В. Харламповича він як дослідник Києво-Печерського патерика надіслав до неї десять статей про українських діячів, зокрема: про Антонія Печерського, Агапіта, лікаря Печерського, Аліпія, іконописця Печерського, ігумена Києво-Печерського монастиря Акіндіна, Афанасія, затворника Печерського, Арефа чорноризця, Святого Акакія, Арсенія Тверського, а також про філологів В.П. Адріанову-Перетц і О.С. Архангельського (Каран Д., 2004. С. 192–196). У листі від 2 червня 1929 р. К.В. Харлампович констатував, що Д.І. Абрамович у Ніжині розгорнув «посилену науково-літературну діяльність» (Там само. С. 194). Сам же К.В. Харлампович підготував статтю про Д.І. Абрамовича для «Біографічного словника діячів України» (Корнієнко В., 2015. С. 305–308; ІР НБУВ. Ф. Х. Од. зб. 6474. Арк. 1–7).

Продовжив співпрацю Д.І. Абрамович і з журналом «Україна», на шпальтах якого протягом 1928–1930 рр. опублікував 10 рецензій на дослідження М.С. Грушевського, П.О. Лаврова, М.К. Нікольського, І.І. Огієнка, низку розвідок про

«Слово о полку Ігоревім», які були підготовлені Д.В. Айналовим, М.К. Грунським, В.М. Перетцем, В.Ф. Ржигією та М.В. Шляковим, польський переклад «Слова о полку Ігоревім», зроблений поетом Юліаном Тувімом з передмовою академіка Польської й Петербурзької академії наук О. Брюкнера, збірник статей на пошану академіка О.І. Соболевського, що вийшов під редакцією В.М. Перетца, 146 том «Записок Наукового товариства імені Шевченка» тощо.

Активно працював Д.І. Абрамович і в Комісії давнього українського письменства ВУАН, що розпочала свою роботу в листопаді 1927 р.

Варто декілька слів сказати про історію створення та діяльність Комісії давнього українського письменства ВУАН. Ініціатором заснування Комісії був академік ВУАН В.М. Перетц, який 26 жовтня 1927 р. у доповідній записці до Історично-філологічного відділу ВУАН, обґрунтовуючи необхідність її створення, зазначив, що пам'ятки давнього українського письменства охоплюють майже вісім століть і відбивають увесь хід культурного та художнього розвитку українського народу, а вивчення давньої української літератури, розшук, збереження та видання пам'яток давнього письменства проводилися надзвичайно «мляво». Дуже мало було й фахівців, підготовлених до наукового дослідження та видання пам'яток давньої літератури, а їхня діяльність ніким не координувалася. Зважаючи на це, В.М. Перетц запропонував створити спеціальну комісію ВУАН, яка б об'єднала дослідників у галузі давнього українського письменства та спрямувала їхню наукову діяльність (ІР НБУВ. Ф. Х. Од. зб. 12438. Арк. 1–1 зв.).

Пропозиція В.М. Перетца про створення Комісії давнього українського письменства ВУАН 17 листопада 1927 р. була схвалена Історично-філологічним відділом, а 5 грудня того ж року Спільним зібранням ВУАН. 24 листопада 1927 р. відбулося перше організаційне засідання Комісії, на якому було обрано керівництво та визначені основні напрями її наукової діяльності. Так, головою Комісії обрали В.М. Перетца, заступником голови — С.І. Маслової, секретарем — О.А. Назаревського (Там само. Од. зб. 12454. Арк. 1). Комісія своїми завданнями ставила виявлення в книгозбірнях, архівосховищах і музеях Києва, Москви, Ленінграда та інших містах України, Росії й Білорусі пам'яток української літератури XI–XVIII ст., проведення обліку українських рукописів і стародруків, дослідження та визначення їхньої наукової вартості, а також підготовку до друку й видання пам'яток давнього українського письменства.

Регулярно проводилися засідання Комісії давнього українського письменства ВУАН як організаційні (закриті), так і наукові

(відкриті, публічні), на яких зачитувалися та обговорювалися підготовлені її членами наукові доповіді. Комісія мала й своє видання — «Пам'ятки мови та письменства давньої України», що окремою серією виходило у збірниках Історично-філологічного відділу ВУАН. Зокрема, в 1928 р. у рамках цієї серії побачили світ «Україно-руські пам'ятки XI–XVIII вв. про князів Бориса та Гліба», які підготував член Комісії, історик літератури С.О. Бугославський.

В.М. Перетц мав намір під егідою Комісії давнього українського письменства ВУАН видати й Києво-Печерський патерик. У рамках наукових експедицій, які здійснювали члени Комісії в пошуках українських рукописів і стародруків, він приїздив до Ніжина (ІР НБУВ. Ф. Х. Од. зб. 18696. Арк. 3), де, імовірно, зустрічався з Д.І. Абрамовичем. В.М. Перетц цінував Дмитра Івановича як висококваліфікованого філолога і дослідника Києво-Печерського патерика й прагнув його залучити до співпраці з Комісією.

10 листопада 1928 р. В.М. Перетц у листі до вченого секретаря Історично-філологічного відділу ВУАН С.О. Єфремова писав: «Наша Комісія давн[ього] письм[енства] має намір видати Печерський патерик; є добрий співробітник, великий знавець цього твору, проф[есор] Дм[итро] Ів[анович] Абрамович, що тепер мешкає в Ніжині (Липорбиська 21). Він майже нічого не може заробити там. Тому, щоб зазначене вище видання могло здійснитися, треба Дм[итра] Ів[ановича] підтримувати, себто платити йому за підготовлені роботи, приблизно хоч 10–12 карб[ованців] за аркуш друку. На Комісію асигновано приблизно 1400 карб[ованців] — на операц[ійні] витрати. Було б дуже баженим щоб з цієї суми Дм[итро] Іванович одержав авансом карб[ованців] 300–400, решту виплатимо пізніше. Але зараз йому дуже потрібні гроші. До цього додаю, що добре відомий Вам конкурент з Універмаг'у може перехопити його і наша Ком[ісія] втратить такого корисного співробітника. Це я Вам пишу неофіційно. Прошу висловитись також з приводу моєї ідеї: чи не можна б було представити Дм[итра] Ів[ановича] на постійного члена Комісії? А при нагоді — і на штатного?» (ІА НБУВ. Ф. 257. Оп. 5. Спр. 77. Арк. 32–32 зв.).

Варто пояснити, що тоді В.М. Перетц і М.С. Грушевський конкурували щодо публікації пам'яток давньої української літератури, й між ними велася боротьба за співробітників-фахівців з історії української літератури. Так, Комісією давнього українського письменства ВУАН влітку 1928 р. покинув літературознавець С.Ю. Гаєвський, перейшовши працювати до М.С. Грушевського. Саме М.С. Грушевського В.М. Перетц у листі до С.О. Єфремова назвав «конкурентом з Універмаг'у», адже Михайло Сергійович, очолюючи декілька комісій ВУАН

і працюючи над численними науковими проектами, намагався об'єднати навколо себе якомога більше фахівців різного профілю, сплачуючи їм щедрі гонорари. Про це у листі до В.М. Перетца від 24 липня 1928 р. писав і С.Ю. Гаєвський, пояснюючи свій перехід до комісії М.С. Грушевського: «Як знаєте, після криз з Домом учених (у 1928 р. С.Ю. Гаєвського було звільнено з посади секретаря Київського будинку вчених. — А. Ш.) мій бюджет зробився дефіцитним... Це для мене виходив «заріз». Виручила мене Комісія старої історії України. Вона оплатила наново складені рахунки, але довелося мені перерахуватися до цієї Комісії, так що зараз я вважаюся за наукового співробітника Комісії старої історії України» (ІР НБУВ. Ф. Х. Од. зб. 12490. Арк. 1–1 зв.). Однак зазначимо, що з Комісією давнього українського письменства ВУАН С.Ю. Гаєвський співпрацю не припинив, і в 1929 р. в рамках серії «Пам'ятки мови та письменства давньої України» побачила світ підготовлена ним праця «Александрія» в давній українській літературі.

В.М. Перетц у листі до А.Ю. Кримського, аналізуючи дії М.С. Грушевського, зауважив, що «він може давати гроші кому завгодно, не питаючи нікого, та припиняти ці видачі зі своєї волі. Для мене цікавий цей факт, як підтвердження того, що М[ихайло] С[ергійович] має намір продовжувати дублювання академічних комісій та набирати собі для цього співробітників. Якщо ж вони виявляються здатними працювати і в іншому напрямі — піднімає на них гоніння» (Епістолярна спадщина Агатангела Кримського (1890–1941 рр.): в 2 т. Т. 2: 1918–1941, 2005. С. 190).

Саме за Д.І. Абрамовича, як талановитого дослідника давньоукраїнської літератури, велася боротьба між М.С. Грушевським і В.М. Перетцем. Ще в серпні 1928 р. М.С. Грушевський запропонував Дмитру Івановичу дослідити для Комісії старої історії України ВУАН «Четї Мінеї» Дмитра Ростовського та підготувати для часопису «Україна» низку рецензій і протягом трьох місяців надсилав йому «щедрий аванс», загальна сума якого склала 160 крб. Крім вищевказаних рецензій Д.І. Абрамовича, які опублікував журнал «Україна», побачили світ розвідки вченого «Повість про Варлаама і Йоасафа в Четїх Мінеях Дмитра Ростовського» («Ювілейний збірник на пошану академіка М.С. Грушевського», 1928 р.) і «Літописні джерела Четїх Міней Дмитра Ростовського» («Науковий збірник історичної секції ВУАН», 1929 р.). Але дізнавшись про зарахування Д.І. Абрамовича до складу членів Комісії давнього українського письменства ВУАН, М.С. Грушевський у надісланому Дмитру Івановичу листі висловив щодо цього своє невдоволення та відмовився матеріально підтримувати вченого. Співпраця

з М.С. Грушевським справила на Д.І. Абрамовича «надзвичайно гнітюче враження», йому було незрозуміло, чому науковці не можуть одночасно працювати у двох академічних комісіях (Епістолярна спадщина Агатангела Кримського (1890–1941 рр.)..., Т. 2: 1918–1941, 2005. С. 193–194). В.М. Перетц, оповідаючи А.Ю. Кримському про тодішній стан Д.І. Абрамовича, зауважив, що Дмитро Іванович «дуже скромна і чесна до найвності людина і ніяк, мабуть, не може переварити обіди, нанесені йому», та виступив за надання Дмитру Івановичу негайної грошової допомоги (Там само. С. 190).

Д.І. Абрамович почав роботу в Комісії давнього українського письменства ВУАН 30 листопада 1928 р. як позаштатний співробітник (ІР НБУВ. Ф. Х. Од. зб. 15427. Арк. 1–2 зв.). За домовленістю з В.М. Перетцем, він мав підготувати нове видання «Киево-Печерського патерика», адже перше видання джерела, здійснене ним у 1911 р. невеликим тиражем, на той час вже розійшлося. Планувалося, що друге видання «Киево-Печерського патерика» Д.І. Абрамович доповнить новими матеріалами, скориставшись віднайденими Ніжинським і Лаврським рукописами. Зі свого боку В.М. Перетц наполегливо клопотався перед керівництвом ВУАН про матеріальне забезпечення Д.І. Абрамовича, оскільки, як зазначив Володимир Миколайович у листі до А.Ю. Кримського від 20 грудня 1928 р., «завдання, йому доручене, вельми важливе та відповідальне і сам він — неабиякий знавець свого предмета» (Епістолярна спадщина Агатангела Кримського (1890–1941 рр.)... Т. 2: 1918–1941, 2005. С. 189–190).

Про роботу Д.І. Абрамовича над «Киево-Печерським патериком» можна дізнатися з листів О.А. Назаревського, який, як секретар Комісії давнього українського письменства ВУАН, інформував В.М. Перетца, що мешкав у Ленінграді, про справи Комісії та діяльність окремих її членів. З документів відомо, що О.А. Назаревський регулярно обмінювався листами з Д.І. Абрамовичем та надсилав йому до Ніжина необхідні для роботи папір для письма, літературу і рукописи. Справа ускладнювалася тим, що київські книгозбірні відмовлялися надсилати рукописи особам, що мешкали в інших містах. Тоді було вирішено надсилати необхідні Д.І. Абрамовичу рукописи або через Ніжинський інститут народної освіти, або через Центральну бібліотеку Ніжина (ІР НБУВ. Ф. Х. Од. зб. 12504. Арк. 1).

Д.І. Абрамович також листувався з завідувачем відділу рукописів Всенародної бібліотеки України (далі — ВБУ; нині — НБУВ) П.М. Поповим, якому замовляв необхідні йому праці та рукописи. Переважно це були книги із фондів колишнього Церковно-археологічного музею Київської духовної академії, як-от: дослідження

М.Л. Туницького «Св. Климент, єпископ Словенський. Його життя і просвітницька діяльність» чи «Великі Мінеї-Четві», видані Археологічною комісією Петербурзької АН (Там само. Ф. 285. Од. зб. 3489. Арк. 1).

Протягом 1929 р. Д.І. Абрамович опрацював рукописи і 13 грудня того ж року він відписав В.М. Перетцу, що «останні сторінки тексту Печерського патерика відправлені до Києва... і укладені до сейфу для рукописів в приміщенні видавництва» (Там само. Ф. Х. Од. зб. 12488. Арк. 1). На початку січня 1930 р. академік і секретар Історично-філологічного відділу ВУАН М.І. Яворський розпорядився про друк «Киево-Печерського патерика», оскільки цей твір, у порівнянні з іншими пам'ятками давнього письменства, містив «матеріал, що був цікавий для більш широких кіл (не лише літ[ерато]рів, але й істориків та ін.)» (ІР НБУВ. Ф. Х. Од. зб. 12521. Арк. 1–1 зв.).

У своїх листах О.А. Назаревський повідомляв В.М. Перетцу, що одне з наукових засідань Комісія давнього українського письменства ВУАН вирішила присвятити «Киево-Печерському патеріку» (Там само. Од. зб. 12530. Арк. 2 зв.; Там само. Од. зб. 12531. Арк. 2). Це засідання відбулося 28 березня 1930 р., на ньому заслухали доповіді Д.І. Абрамовича «До питання про джерела друкованого слов'янського патерика (Київ, 1661)» і П.М. Попова «Видання Печерського патерика XVIII–XX ст.». На наукових засіданнях Комісії Д.І. Абрамович виголосив ще декілька доповідей, зокрема «До історії літературних пам'яток XVII в.» (28.02.1930 р.) та «Ізборник» Святослава 1076 р. і патерики» (24.06.1930 р.) (Там само. Ф. 285. Од. зб. 1622. Арк. 16). Додамо, що останню доповідь Д.І. Абрамович опублікував у «Науковому збірнику Ленінградського товариства дослідників української історії, письменства та мови» (Т. III, 1931).

Підготовлений Д.І. Абрамовичем «Киево-Печерський патерик» побачив світ у 1931 р. як четвертий том «Пам'яток мови та письменства давньої України» Комісії давнього українського письменства ВУАН. Пам'ятка була видана за Касіанівською редакцією 1462 р. в українських списках 1553–1554 рр. Голова Комісії В.М. Перетц у вступному слові від редакції наголосив, що «Киево-Печерський патерик» до друку підготував заслужений спеціаліст, який багато років працював над видатною історико-літературною пам'яткою України ([Перетц В.М.], 1931: I–VIII). Маємо бажання ще навести слова відомого літературознавця В.І. Кречотеня, який з приводу видання в 1931 р. «Киево-Печерського патерика» зазначив, що це була «помітна віха української та й усїєї східнослов'янської філологічної науки. Праця, котра упритульніє для подальшого вивчення основний текст

однієї з вершин давньоруського письменства, твору, якому судилося тривале життя в східнослов'янських культурах аж по наші дні включно. До того ж цю складну роботу здійснив першокласний знавець предмета і досвідчений медієвіст-текстолог, вихованець академіка О.О. Шахматова Д.І. Абрамович» (Крекотень В.І., 1991. С. 270–271).

Д.І. Абрамовича цікавили й інші наукові проекти. Своїми задумами вчений поділився з В.М. Перетцем у листі від 21 вересня 1929 р., зокрема, він зазначив: «Після деяких роздумів вирішив звернутися до Вас — за порадою, а може бути і за сприянням. Досить давно і з різних приводів займаючись літописними повістями XI–XIII ст., я все більш і більш переконуюся в необхідності окремого видання цих пам'яток за усіма відомими редакціями і списками» (ІР НБУВ. Ф. Х. Од. зб. 12486. Арк. 1). Проте сподівання Д.І. Абрамовича на Комісію давнього українського письменства ВУАН не справдилися, від 1929 р. вона діяла як Комісія для видавання та вивчення пам'яток українського письменства та торговельного капіталу, а у 1931 р. її було віднесено до складу установ Соціально-економічного відділу ВУАН. З посиленням тоталітарного режиму в країні та партійного впливу на ВУАН стали згущатися хмари і над головою самого В.М. Перетца. Тому й домогтися позитивного рішення щодо запропонованого Д.І. Абрамовичем масштабного проекту йому було важко.

В листах Д.І. Абрамовича до В.М. Перетца також обговорювалися питання підготовки до друку «Ізборника Святослава 1076 р.», який був у планах видання Комісії давнього українського письменства ВУАН на 1931–1932 рр. (Там само. Од. зб. 12447. Арк. 2). Дослідити текст пам'ятки та написати передмову до видання мав Д.І. Абрамович, який у 1929 р. підготував працю «До питання про джерела Ізборника Святослава 1076 року», що побачила світ у «Науковому збірнику Ленінградського товариства дослідників української історії, письменства та мови» (Т. II). З листа Д.І. Абрамовича до В.М. Перетца від 15 лютого 1931 р. видно, що робота над «Ізборником Святослава 1076 р.» захопила Дмитра Івановича, він відшукував і студіював широке коло джерел, аби краще вивчити пам'ятку, продумував як краще подати коментарі до її тексту, розмірковував над формою, структурою та довідковим апаратом видання тощо. Помічником, порадником і координатором у його роботі був В.М. Перетц. Наведемо уривок з листа, що розкриває творчу лабораторію дослідника. «Що стосується Ізборника 1076 р., — звітував Д.І. Абрамович, — то в цей час я студію вибірки із [Бен]-Сіраха. В яку остаточну форму вил'ється моя робота — для мене і самого ще не цілком ясно. Мабуть крім загального

огляду джерел, доведеться дати цілий ряд приміток до окремих місць тексту. Матеріалу вже досить багато, і при тому дуже цінного в різному плані. Приходить мені думка і про словник — такого типу, як у виданнях [В.] Погорелова, [С.М.] Север'янова, [В.] Ягича. Дуже хотілось би знати Вашу думку з цього приводу» (ІР НБУВ. Ф. Х. Од. зб. 12489. Арк. 1–2 зв.).

Оригінал «Ізборника Святослава 1076 р.» зберігався у Державній публічній бібліотеці в Ленінграді. Оскільки він мав численні пошкодження, у жовтні 1930 р. ВУАН, прагнучи до наукового видання пам'ятки у максимально повному вигляді, звернулося до керівництва бібліотеки з проханням передати «Ізборник Святослава 1076 р.» до Російської академії історії матеріальної культури для проведення фотоаналізу та реставрації пам'ятки у фототехнічній лабораторії. За задумом В.М. Перетца, у Ленінграді надати допомогу Д.І. Абрамовичу в дослідженні «Ізборника Святослава 1076 р.» мали б відомі філологи-палеографи і бібліографи, члени-кореспонденти АН СРСР П.К. Сімоні й В.В. Майков (Там само. Од. зб. 12473. Арк. 2). Реставраційні роботи над «Ізборником Святослава 1076 р.» проводилися в 1931 р., але були припинені наприкінці того ж року із-за браку коштів (Там само. Ф. 285. Од. зб. 1622. Арк. 22). Зрештою, цінну пам'ятку давньої української літератури Комісії давнього українського письменства ВУАН видати не вдалося, хоча, як дізнаємося з листа Д.І. Абрамовича до П.М. Попова від 9 листопада 1931 р., на той час Дмитром Івановичем вже була підготовлена стаття-передмова до видання (Там само. Од. зб. 3491. Арк. 1 зв.). Не було видано й «Ізборник Святослава 1073 р.», над яким теж мав працювати Д.І. Абрамович (ІР НБУВ. Ф. Х. Од. зб. 12447. Арк. 2 зв.).

У 1931 р. Д.І. Абрамович зацікавився «Словом Даниїла Заточника». У листі від 15 лютого того ж року він попросив В.М. Перетца надіслати йому академічне видання цього твору (Там само. Од. зб. 12489. Арк. 2). Дослідження Д.І. Абрамовича «Зі спостережень над текстом «Слова Даниїла Заточника» побачило світ в 1934 р. у збірнику статей, присвяченому сорокаліттю наукової діяльності академіка АН СРСР О.С. Орлова. Ця публікація виявилася останньою для вченого.

Д.І. Абрамович також активно співпрацював із ВБУ. У 1933–1934 рр. він, як позаштатний співробітник відділу рукописів ВБУ, входив до складу Комісії з придбання грецьких рукописів XII–XVII ст., що з жовтня 1933 р. діяла під керівництвом завідувача відділу рукописів ВБУ П.М. Попова. У рамках роботи Комісії Д.І. Абрамович описував грецькі рукописи, які надходили до ВБУ, а також ті, що були придбані раніше й зберігалися у фондах бібліотеки. За

підсумками своєї роботи вчений підготував статтю «Грецькі рукописи бібліотеки Академії наук УРСР. Загальний огляд», яка, проте, за умов тоталітарного режиму так і не побачила світ (Чернухин Е.К., 2007. С. 275–291).

Отже, епістолярна спадщина філологів, що відклалася у фондах ІА та ІР НБУВ, є цінним джерелом дослідження діяльності та наукової творчості українських вчених у 20–30-ті рр. ХХ ст. Зокрема, аналіз епістолярних документів дає можливість відобразити співпрацю відомого історика літератури і мови, археографа та палеографа Д.І. Абрамовича з установами ВУАН. Вчений був співзасновником і активним членом Товариства дослідників української історії, письменства та мови у Ленінграді,

брав дієву участь у роботі Комісії давнього українського письменства ВУАН та Комісії для складання біографічного словника діячів України ВУАН, співпрацював із журналом «Україна» та Всенародною бібліотекою України. Листи розкривають тісну професійну співпрацю Д.І. Абрамовича з такими українськими вченими, як В.М. Перетц, М.С. Грушевський, О.А. Назаревський, П.М. Попов і К.В. Харлампович, що була спрямована на дослідження видатних пам'яток давньої української літератури та підготовку низки академічних видань, й вершиною якої була публікація під егідою Комісії давнього українського письменства ВУАН «Кієво-Печерського патерика».

ДЖЕРЕЛА

1. Василюк О.Д. Листи В. Перетца до А. Кримського у фондах Інституту рукопису. *Східний світ*. 2010. № 3. С. 5–9.
2. Зозуля С.Ю. Ніжинські контакти академіка Агатангела Кримського (за матеріалами епістолярної спадщини вченого). *Ніжинська старовина*. 2008. Вип. 6 (9). С. 27–35.
3. Епістолярна спадщина Агатангела Кримського (1890–1941 рр.): в 2 т. / Редкол.: Л.В. Матвеева (гол. ред.) [та ін.]. Київ, 2005. Т. 2: 1918–1941. 358 с.
4. ІА НБУВ (Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського). Ф. 257. Оп. 5. Спр. 77. Арк. 32–32 зв.
5. ІР НБУВ (Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського). Ф. Х. Од. зб. 6474. 7 арк.
6. ІР НБУВ. Ф. Х. Од. зб. 12438. Арк. 1–1 зв.
7. ІР НБУВ. Ф. Х. Од. зб. 12447. Арк. 1–2 зв.
8. ІР НБУВ. Ф. Х. Од. зб. 12454. 1 арк.
9. ІР НБУВ. Ф. Х. Од. зб. 12473. 3 арк.
10. ІР НБУВ. Ф. Х. Од. зб. 12486. Арк. 1–1 зв.
11. ІР НБУВ. Ф. Х. Од. зб. 12488. Арк. 1–2.
12. ІР НБУВ. Ф. Х. Од. зб. 12489. Арк. 1–2 зв.
13. ІР НБУВ. Ф. Х. Од. зб. 12490. Арк. 1–1 зв.
14. ІР НБУВ. Ф. Х. Од. зб. 12504. Арк. 1–1 зв.
15. ІР НБУВ. Ф. Х. Од. зб. 12521. Арк. 1–2 зв.
16. ІР НБУВ. Ф. Х. Од. зб. 12530. Арк. 1–2 зв.
17. ІР НБУВ. Ф. Х. Од. зб. 12531. Арк. 1–2 зв.
18. ІР НБУВ. Ф. Х. Од. зб. 15427. Арк. 1–1 зв.
19. ІР НБУВ. Ф. Х. Од. зб. 18696. 4 арк.
20. ІР НБУВ. Ф. 285. Од. зб. 1622. 42 арк.
21. ІР НБУВ. Ф. 285. Од. зб. 3489. Арк. 1–1 зв.
22. ІР НБУВ. Ф. 285. Од. зб. 3491. Арк. 1–1 зв.
23. Каран Д. Діяльність Постійної комісії для складання біографічного словника українських діячів у контексті епістолярної спадщини К.В. Харламповича. *Студії з архівної справи та документознавства*. 2004. Т 11. С. 188–204.
24. Корнієнко В. Дмитро Абрамович та його неопублікована праця з історії української літератури ХVIII ст. *Славистична збірка*. 2015. Вип. 1. С. 303–316.
25. Кречотень В.І. «Золота книга» українського письменного люду. Абрамович Д.І. *Кієво-Печерський патерик*. Репринтне видання. Київ: Час, 1991. С. 270–278.
26. [Перетц В.М.] Від редакції. Абрамович Д. *Кієво-Печерський патерик (вступ, текст, примітки)*. Київ: ВУАН, 1931. С. I–VIII.
27. Чернухин Е.К. Д.И. Абрамович как исследователь греческих рукописей Киева. *Монфокоп. Исследования по палеографии, кодикологии и дипломатике*, 2007. Вып. 1. С. 275–291.

28. Шаповал А.І. Епістолярна спадщина академіка В.М. Перетца у фондах Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського*. Київ, 2016. Вип. 44. С. 668–683.
29. Шаповал А.І. Співпраця академіка В.М. Перетца з вченими Ніжина (за епістолярними матеріалами). *Ніжинська старовина*, 2018. Вип. 25 (28). С. 73–82.

REFERENCES

1. Vasyliuk, O. D. (2010). Lysty V. Perettsa do A. Krymskoho u fondakh Instytutu rukopysu NBUV [Volodymyr Peretts's Letters to A. Krymskyi in the Funds of the Institute of Manuscript of the VNLU]. Kyiv, *Skhidnyi svit*, 3, 5–9 [in Ukrainian].
2. Zozulia, S. Yu. (2008). Nizhynski kontakty akademika Ahatanhela Krymskoho (za materialamy epistoliarnoi spadshchyny vchenoho) [Contacts in Nizhyn of the Academician Agatangel Krymskyi (based on materials of epistolary heritage of the scientist)]. Kyiv, *Nizhynska starovyna*, 6 (9), 27–35 [in Ukrainian].
3. Matvieieva, L. V. (2005). Epistoliarna spadshchyna Ahatanhela Krymskoho (1890–1941 rr.) [Epistolary Heritage of Agatangel Krymskyi (1890–1941)]. Vol. 2: 1918–1941, Kyiv [in Ukrainian].
4. Fond 257, Inventory 5, Unit 77. *Institute of Archival Studies*, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
5. Fond 10, Unit 6474. *Institute of Manuscript*, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
6. Fond 10, Unit 12438. *Institute of Manuscript*, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
7. Fond 10, Unit 12447. *Institute of Manuscript*, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
8. Fond 10, Unit 12454. *Institute of Manuscript*, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
9. Fond 10, Unit 12473. *Institute of Manuscript*, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
10. Fond 10, Unit 12486. *Institute of Manuscript*, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
11. Fond 10, Unit 12488. *Institute of Manuscript*, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
12. Fond 10, Unit 12489. *Institute of Manuscript*, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
13. Fond 10, Unit 12490. *Institute of Manuscript*, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
14. Fond 10, Unit 12504. *Institute of Manuscript*, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
15. Fond 10, Unit 12521. *Institute of Manuscript*, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
16. Fond 10, Unit 12530. *Institute of Manuscript*, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
17. Fond 10, Unit 12531. *Institute of Manuscript*, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
18. Fond 10, Unit 15427. *Institute of Manuscript*, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
19. Fond 10, Unit 18696. *Institute of Manuscript*, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
20. Fond 285, Unit 1622. *Institute of Manuscript*, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
21. Fond 285, Unit 3489. *Institute of Manuscript*, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
22. Fond 285, Unit 3491. *Institute of Manuscript*, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
23. Karan, D. (2004). Diialnist Postiinoi komisii dlia skladannia biohrafichnoho slovnyka ukrainskykh diiachiv u konteksti epistoliarnoi spadshchyny K. V. Kharlampovycha [Activity of the Constant Commission on Drawing up the Biographic Dictionary of the Ukrainian Figures in the Context of Epistolary Heritage of K. V. Harlampovich]. Kyiv, *Studii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva*, 11, 188–204 [in Ukrainian].
24. Korniienko, V. (2015). Dmytro Abramovych ta yoho neopublikovana pratsia z istorii ukrainskoi literatury XVIII st. [Dmytro Abramovych and His Unpublished Work from History of the Ukrainian Literature of the 18th century]. Kyiv, *Slavistychna zbirka*, 1, 303–316 [in Ukrainian].
25. Krekoten, V. I. (1991). «Zolota knyha» ukrainskoho pysmennoho liudu [The «Golden Book» of the Ukrainian writing people]. *Kyievo-Pecherskyi pateryk. Repryntne vydannia*, D. Abramovych, 270–278. Kyiv [in Ukrainian].
26. Peretts, V. M. (1931). Vid redaktsii [From Edition]. *Kyievo-Pecherskyi pateryk (vstup, tekst, prymitky)*, D. Abramovych, pp. I–VIII. Kyiv. [in Ukrainian].
27. Chernukhin, E. K. (2007). D. I. Abramovich kak issledovatel grecheskikh rukopisei Kieva [D. I. Abramovich as Researcher of the Greek Manuscripts of Kyiv]. Moscow; St. Petersburg, *Monfokon. Issledovaniia po paleografii, kodikologii i diplomatike*, 1, 275–291 [in Ukrainian].
28. Shapoval, A. I. (2016). Epistoliarna spadshchyna akademika V. M. Perettsa u fondakh Instytutu arkhivознавства Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Epistolary Heritage of Academician V. M. Peretts in the funds of the Institute of Archival Studies of Vernadsky National Library of Ukraine]. Kyiv, *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 44, 668–683 [in Ukrainian].
29. Shapoval, A. I. (2018). Spivpratsia akademika V. M. Perettsa z vchenymy Nizhyna (za epistoliarnymy materialamy) [Cooperation of Academician V. M. Peretts with Scientists of Nizhyn (on epistolary materials)]. Nizhyn; Kyiv, *Nizhynska starovyna*, 25 (28), 73–82 [in Ukrainian].

Дата надходження статті до редакції: 30.04.2019.